

Teismo praktikos rinkinys

TEISINGUMO TEISMO (trečioji kolegija) SPRENDIMAS

2022 m. gruodžio 8 d.*ⁱ

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Teismų bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose – Direktyva (ES) 2016/343 – Tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimas – 8 straipsnio 1 dalis – Kaltinamojo teisė dalyvauti nagrinėjant jo bylą teisme – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio antra pastraipa ir 48 straipsnio 2 dalis – Teisė į teisingą teismą ir teisė į gynybą – Kaltinimo liudytojų apklausa nedalyvaujant kaltinamajam ir jo advokatui ikiteisminio tyrimo etape – Negalėjimas apklausti kaltinimo liudytojų teisminėje proceso stadijoje – Nacionalinės teisės aktai, pagal kuriuos baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui leidžiama savo sprendimą grįsti ankstesniais tokių liudytojų parodymais“

Byloje C-348/21

dėl *Spetsializiran nakazatelen sad* (Specializuotas baudžiamasis teismas, Bulgarija) 2021 m. birželio 3 d. nutartimi, kurią Teisingumo Teismas gavo 2021 m. birželio 4 d., pagal SESV 267 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą baudžiamojoje byloje prieš

HYA,

IP,

DD,

ZI,

SS,

dalyvaujant

Spetsializirana prokuratura,

TEISINGUMO TEISMAS (trečioji kolegija),

kurį sudaro kolegijos pirmininkė K. Jürimäe, teisėjai M. Safjan (pranešėjas), N. Piçarra, N. Jääskinen ir M. Gavalec,

generalinis advokatas A. M. Collins,

kancleris A. Calot Escobar,

* Proceso kalba: bulgarų.

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį,

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

- IP, atstovaujamo *advokat* H. Georgiev,
- DD, atstovaujamo *advokat* V. Vasilev,
- Europos Komisijos, atstovaujamos M. Wasmeier ir I. Zaloguin,

susipažinęs su 2022 m. liepos 7 d. posėdyje pateikta generalinio advokato išvada,

priima šį

Sprendimą

- 1 Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo (OL L 65, 2016, p. 1) 6 straipsnio 1 dalies ir 8 straipsnio 1 dalies ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 47 straipsnio antros pastraipos išaiškinimo.
- 2 Šis prašymas pateiktas nagrinėjant HYA, IP, DD, ZI ir SS (toliau kartu – kaltinamieji) baudžiamąją bylą dėl nusikaltimų, padarytų nelegalios imigracijos srityje.

Teisinis pagrindas

Tarptautinė teisė

- 3 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašytos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje „Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“ nustatyta:

„1. Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas. <...>

<...>

3. Kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi bent jau šias teises:

<...>

- d) pats apklausti kaltinimo liudytojus ar turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams;

<...>“

Sąjungos teisė

4 Direktyvos 2016/343 22, 33, 34, 36, 41 ir 47 konstatuojamosiose dalyse nustatyta:

„(22) įrodinėjimo našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tenka baudžiamojo persekiojimo institucijai, o bet kokia abejonė turėtų būti vertinama įtariamojo ar kaltinamojo naudai. Nekaltumo prezumpcija būtų pažeista, jei baudžiamojo persekiojimo institucijos įrodinėjimo našta būtų perkelta gynybai, nedarant poveikio teismo turimiems *ex officio* faktų nustatymo įgaliojimams, teisminės valdžios nepriklausomumui, kai atliekamas įtariamojo arba kaltinamojo kaltės vertinimas, ir fakto ar teisės prezumpcijų, susijusių su įtariamojo arba kaltinamojo baudžiamąja atsakomybe, naudojimui. <...>

<...>

(33) teisė į teisingą bylos nagrinėjimą yra vienas iš pagrindinių principų demokratinėje visuomenėje. Įtariamųjų ir kaltinamųjų teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme yra pagrįsta ta teise ir turėtų būti užtikrinta visoje Sąjungoje;

(34) jeigu įtariamieji ar kaltinamieji dėl nuo jų nepriklausančių priežasčių negali dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, jie turėtų turėti galimybę per nacionalinėje teisėje nustatytą laikotarpį paprašyti surengti bylos nagrinėjimą kitą dieną;

<...>

(36) tam tikromis aplinkybėmis turėtų būti galima priimti sprendimą, kuriuo įtariamasis arba kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu, netgi tuomet, kai atitinkamas asmuo nedalyvauja bylą nagrinėjant teisme. <...>

<...>

(41) teise dalyvauti nagrinėjant bylą teisme galima pasinaudoti tik tuo atveju, jei surengiamas vienas ar keli posėdžiai. Tai reiškia, kad negalima pasinaudoti teise dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, jei pagal nacionalines procesines taisykles posėdis nenumatytas. <...>

<...>

(47) šia direktyva puoselėjamos Chartijoje ir EŽTK pripažįstamos pagrindinės teisės ir principai, įskaitant kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio uždraudimą, teisę į laisvę ir saugumą, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, teisę į asmens neliečiamybę, vaiko teises, neįgaliųjų asmenų integravimą, teisę į veiksmingą teisinę gynybą ir teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, nekaltumo prezumpciją ir teises į gynybą. Taip pat reikėtų visų pirma atsižvelgti į Europos Sąjungos sutarties (toliau – ES sutartis) 6 straipsnį, pagal kurį Sąjunga pripažįsta Chartijoje išdėstytas teises, laisves ir principus, ir pagal kurį pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, sudaro Sąjungos teisės bendruosius principus[.]“

5 Šios direktyvos 2 straipsnyje „Taikymo sritis“ nustatyta:

„Ši direktyva taikoma įtariamiesiems arba kaltinamiems fiziniams asmenims baudžiamajame procese. Ji taikoma visuose baudžiamojo proceso etapuose nuo to momento, kai asmuo įtariamasis arba

kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką ar įtariamą nusikalstamą veiką, iki tol, kol sprendimas, kuriuo galutinai nusprendžiama, ar tas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, tampa galutiniu.“

6 Minėtos direktyvos 6 straipsnio „Įrodinėjimo pareiga“ 1 dalyje numatyta:

„Valstybės narės užtikrina, kad įrodinėjimo našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tektų baudžiamojo persekiojimo institucijai. Ši nuostata nedaro poveikio teisėjui ar kompetentingam teismui tenkančiai pareigai rinkti tiek apkaltinamuosius, tiek ir išteisinamuosius įrodymus, taip pat teisei į gynybą, kai pateikiami įrodymai pagal taikomą nacionalinę teisę.“

7 Tos pačios direktyvos 8 straipsnio „Teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme“ 1 ir 2 dalyse numatyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę dalyvauti nagrinėjant jų bylą teisme.

2. Valstybės narės gali numatyti, kad bylos nagrinėjimas teisme, kurio metu gali būti priimtas sprendimas, kuriuo įtariamasis ar kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu, gali būti surengtas jam nedalyvaujant, jei:

a) įtariamasis arba kaltinamasis buvo laiku informuotas apie bylos nagrinėjimą teisme ir neatvykimo pasekmes arba

b) įtariamajam arba kaltinamajam, kuris buvo informuotas apie bylos nagrinėjimą teisme, atstovauja įgaliotas advokatas, kurį pasirinko įtariamasis ar kaltinamasis arba kurį paskyrė valstybė.“

Bulgarijos teisė

Vidaus reikalų ministerijos įstatymas

8 Iš pagrindinei bylai taikomos redakcijos 2014 m. gegužės 28 d. *Zakon za Ministerstvoto na vatreshnite raboti* (Vidaus reikalų ministerijos įstatymas; DV, Nr. 53, 2014 m. birželio 27 d., p. 2) 72 straipsnio 1 dalies ir 73 straipsnio nuostatų matyti, kad asmuo, įtariamasis padaręs nusikaltimą, gali būti sulaikytas 24 valandas iki kaltinimų jam pateikimo.

BPK

9 Pagal *Nakazatelno-protsesualen kodeks* (Baudžiamojo proceso kodeksas, toliau – BPK) 12 straipsnį vyksta rungtyniškas teismo procesas ir gynyba turi tokias pat teises kaip ir baudžiamojo persekiojimo institucija.

10 Pagal NPK 46 straipsnio 2 dalies 1 punktą ir 52 straipsnį ikiteisminio tyrimo procedūrą atlieka tyrimo tarnybos, prižiūrint prokurorui.

11 Kaip matyti iš nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, pagal BPK 107 straipsnio 1 dalį ir 139 bei 224 straipsnius ikiteisminio tyrimo etape siekiant surinkti įrodymus liudytojas paprastai apklausiamas kaltinamajam ir jo advokatui nedalyvaujant. Pagal BPK 280 straipsnio 2 dalį, aiškinamą kartu su jo 253 straipsniu, liudytojas vėliau per teismo posėdį vėl apklausiamas kaltinamajam ir jo advokatui dalyvaujant, ir jie patys gali liudytojui pateikti savo klausimus.

12 BPK 223 straipsnio „Liudytojų apklausa teisme“ 1 ir 2 dalyse nustatyta:

„1. Tais atvejais, kai yra tikimybė, kad liudytojas negalės atvykti į teismą dėl sunkios ligos, ilgalaikio išvykimo iš šalies arba kitų priežasčių, dėl kurių jam neįmanoma dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, taip pat, kai būtina užfiksuoti liudytojo parodymus, kurie yra itin svarbūs norint nustatyti objektyvią tiesą, apklausa atliekama dalyvaujant kompetentingo pirmosios instancijos teismo arba pirmosios instancijose teismo, kurio veiklos teritorijoje atliekami šie veiksmai, teisėjui. Šiuo atveju bylos medžiaga teisėjui nepateikiama.

2. Už ikiteisminio tyrimo procesą atsakinga institucija užtikrina liudytojo dalyvavimą ir galimybę kaltinamajam bei jo gynėjui, jeigu jis jį turi, dalyvauti atliekant apklausą.“

13 BPK 281 straipsnio „Liudytojo parodymų perskaitymas“ 1 dalies 4 punkte ir 3 dalyje numatyta:

„1. Toje pačioje byloje per ikiteisminį tyrimą dalyvaujant teisėjui arba kitos sudėties teisėjų kolegijai liudytojų duoti parodymai perskaitomi, kai:

<...>

4) liudytojo nepavyksta rasti, siekiant jam įteikti šaukimą, arba jis yra miręs;

<...>

3. Esant 1 dalies 1–6 punktuose numatytiems sąlygoms, už ikiteisminį tyrimą atsakingoje institucijoje duoti liudytojo parodymai perskaitomi tais atvejais, kai kaltinamasis ir jo gynėjas, jeigu toks gynėjas buvo įgaliotas arba paskirtas, dalyvavo atliekant apklausą. Kai yra daugiau nei vienas kaltinamasis, pareiškimai gali būti skaitomi tik gavus tų asmenų, kurie nebuvo pakviesti į apklausą arba pateikė pagrįstų priežasčių dėl neatvykimo į teismą ir dėl kuriems inkriminuojamų nusikalstamų veikų buvo gauti liudytojų parodymai, sutikimą.“

Pagrindinė byla ir prejudicinis klausimas

14 Aptariamiems kaltinamiesiems, tarp kurių yra Sofijos oro uosto (Bulgarija) pasienio policijos pareigūnai, iškelta baudžiamoji byla dėl neteisėtos imigracijos nusikaltimų.

15 IP, DD, SS ir HYA buvo sulaikyti 2017 m. gegužės 25 d. vakare, o kitą dieną jiems buvo pareikšti kaltinimai. ZI buvo sulaikytas 2017 m. gegužės 31 d. ir tą pačią dieną jam pareikšti kaltinimai. Vėliau šie kaltinamieji buvo suimti ir jiems buvo suteikta teisinė pagalba.

16 Vykstant ikiteisminiam baudžiamosios bylos etapui, keli trečiųjų šalių piliečiai, t. y. mm, RB, KH, HN ir PR (toliau kartu – atitinkami liudytojai), kuriems neteisėtai atvykti į Bulgarijos teritoriją, kaip teigiama, pagelbėjo aptariami kaltinamieji, buvo apklausti prokuratūros ikiteisminio tyrimo tarnybų.

- 17 Dalis apklausų buvo atlikta teisme. Taigi mm ir RB buvo išklaustyti atitinkamai 2017 m. kovo 30 d. ir 2017 m. balandžio 12 d., KH – 2017 m. gegužės 26 d., HM – 2017 m. kovo 30 d., o PR – 2017 m. kovo 30 d. ir 2017 m. balandžio 12 d.
- 18 Dėl neteisėto buvimo Bulgarijos teritorijoje atitinkamiems liudytojams buvo taikytos administracinės procedūros siekiant išsiųsti iš šalies.
- 19 Vykstant baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo etapui SS ir DD aiškiai prašė leisti apklausti mm. Prokuratūra į šiuos prašymus neatsakė.
- 20 2020 m. birželio 19 d. *Spetsializirana prokuratura* (Specializuota prokuratūra, Bulgarija), manydama, kad faktinės aplinkybės, kuriomis kaltinami kaltinamieji, yra pagrįstos, kreipėsi į *Spetsializiran nakazatelen sad* (Specializuotas baudžiamųjų bylų teismas, Bulgarija), kad jie būtų nuteisti.
- 21 Kaip matyti iš nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, šio teismo mėginimai sukviesti atitinkamus liudytojus, kad jie būtų apklausti dalyvaujant kaltinamiesiems ir jų gynėjams, buvo nesėkmingi arba dėl to, kad nebuvo įmanoma nustatyti jų gyvenamosios vietos, arba dėl to, kad jie buvo išsiųsti ar savanoriškai išvyko iš Bulgarijos teritorijos. Taigi, minėto teismo teigimu, nėra jokios galimybės, kad atitinkami liudytojai galėtų būti asmeniškai apklausti baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo stadijoje.
- 22 Per posėdį, vykusį prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teisme 2021 m. balandžio 9 d., prokuratūra, remdamasi BPK 281 straipsnio 1 dalimi, paprašė perskaityti per ikiteisminio tyrimo stadiją atitinkamų liudytojų duotus parodymus, kad šie parodymai būtų priskirti prie įrodymų, kuriais remdamasis šis teismas priims sprendimą dėl esmės.
- 23 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas abejoja, ar šios nacionalinės teisės nuostatos taikymas šios bylos aplinkybėmis suderinamas su Sąjungos teise, ir kelia klausimą, ar pagrindinėje byloje jis privalo jos netaikyti.
- 24 Šiuo klausimu jis nurodo, kad atitinkamų liudytojų parodymai yra lemiami vertinant kaltinamųjų kaltę ir kad jo nuosprendis labai priklausys nuo to, ar jis gali remtis tuose parodymuose esančia informacija, o jei taip, tai kokiu mastu.
- 25 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas patikslina, kad minėta nacionaline nuostata numatant, kad šio proceso ikiteisminio tyrimo etape liudytojas gali būti apklaustas teisme, siekiama išvengti pavojaus, kad liudytojas negalės būti apklaustas per baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etapą. Jo teigimu, teismo, kuris neturi tyrimo medžiagos, vaidmuo, be kita ko, yra užtikrinti formalų apklausos teisėtumą. Tokiu atveju, kai kaltinamajam jau pareikšti kaltinimai, jis informuojamas apie liudytojo apklausą ir jam suteikiama galimybė joje dalyvauti.
- 26 Vis dėlto, kaip buvo ir nagrinėjama atveju, praktiškai tokie nacionalinės teisės aktai apeinami. Iš tiesų pakanka, kad vykstant baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo etapui liudytojo apklausa būtų atliekama teisme per 24 valandas nuo įtariamojo suėmimo ir kaltinimų jam pareiškimo, kad nei pastarasis, nes tuo metu jam dar nebuvo pareikšti oficialūs kaltinimai, nei jo gynėjas neturėtų teisės joje dalyvauti.

- 27 Tokiomis aplinkybėmis *Spetsializiran nakazatelen sad* (Specializuotas baudžiamasis teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šį prejudicinį klausimą:

„Ar su Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalimi ir 6 straipsnio 1 dalimi, siejamomis su jos 33 ir 34 konstatuojamosiomis dalimis, taip pat Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa, suderinamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias kaltinamojo teisė dalyvauti procese užtikrinama ir prokuratūra tinkamai vykdo savo pareigą įrodyti kaltinamojo kaltę, jeigu nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme pateikiami liudytojų, kurių dėl objektyvių priežasčių šiame etape apklausti negalima, parodymai, duoti bylos ikiteisminio tyrimo etape, kai juos apklausė tik baudžiamąjo persekiojimo institucija, nedalyvaujant gynėjui, bet dalyvaujant teisėjui, ir jeigu baudžiamąjo persekiojimo institucija ikiteisminio tyrimo etape būtų galėjusi suteikti galimybę dalyvauti šioje apklausoje gynėjui, tačiau to nepadare?“

- 28 2022 m. rugpjūčio 5 d. raštu *Sofiyski gradski sad* (Sofijos miesto teismas, Bulgarija) informavo Teisingumo Teismą, kad priėmus įstatymo pakeitimus, įsigaliojusius 2022 m. liepos 27 d., *Spetsializiran nakazatelen sad* (Specializuotas baudžiamasis teismas) buvo panaikintas, o tam tikros jame nagrinėtos baudžiamosios bylos nuo tos datos perduotos *Sofiyski gradski sad* (Sofijos miesto teismas).

Dėl prejudicinio klausimo

- 29 Pirmiausia reikia priminti, kad pagal Chartijos 52 straipsnio 3 dalį joje nustatytų teisių, atitinkančių EŽTK užtikrinamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokios pat kaip EŽTK įtvirtintų teisių. Kaip matyti iš Su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų (OL C 303, 2007, p. 17), Chartijos 48 straipsnio 2 dalis, pagal kurią kiekvienam kaltinamam asmeniui užtikrinama teisė į gynybą, atitinka EŽTK 6 straipsnio 3 dalį. Todėl prejudicinį klausimą taip pat reikia nagrinėti atsižvelgiant į Chartijos 48 straipsnio 2 dalį.
- 30 Šiomis aplinkybėmis reikia suprasti, kad savo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia išsiaiškinti, ar Direktyvos 2016/343 6 straipsnio 1 dalis ir 8 straipsnio 1 dalis, siejamos su Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa ir 48 straipsnio 2 dalimi, turi būti aiškinamos taip, kad pagal jas draudžiama taikyti nacionalinės teisės aktus, pagal kuriuos nacionalinis teismas gali, kai nėra galimybės apklausti kaltinimo liudytojo baudžiamąjo proceso teisminio nagrinėjimo etape, sprendimą dėl kaltinamojo kaltės ar nekaltumo grįsti šio liudytojo parodymais, gautais per apklausą teisme šio proceso ikiteisminio tyrimo etape, tačiau nedalyvaujant kaltinamajam ar jo gynėjui.
- 31 Pirma, kiek tai susiję su Direktyvos 2016/343 6 straipsnio 1 dalimi, šioje nuostatoje numatyta, jog valstybės narės užtikrina, kad įrodinėjimo našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tektų baudžiamąjo persekiojimo institucijai.
- 32 Be abejo, tiesa, kad Direktyvos 2016/343 6 straipsnio 1 dalis, reglamentuojanti tokį įrodinėjimo naštos paskirstymą (šiuo klausimu žr. 2019 m. lapkričio 28 d. Sprendimo *Spetsializirana prokuratura*, C-653/19 PPU, EU:C:2019:1024, 31 punktą), draudžia, kaip matyti iš šios direktyvos 22 konstatuojamosios dalies, perkelti šią pareigą iš kaltinimo gynybai. Vis dėlto, kaip savo išvados 61 punkte pažymėjo generalinis advokatas, šioje 6 straipsnio 1 dalyje nenurodyta nei tvarka, pagal kurią baudžiamąjo persekiojimo institucija turi įrodyti kaltinamojo kaltę, nei

taisyklės, pagal kurias šis asmuo, įgyvendindamas savo teisę į gynybą, turi turėti galimybę ginčyti baudžiamojo persekiojimo institucijos pateiktus įrodymus baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape.

- 33 Šiomis aplinkybėmis reikia konstatuoti, kad Direktyvos 2016/343 6 straipsnio 1 dalis netaikoma tokiems nacionalinės teisės aktams, kaip nagrinėjami pagrindinėje byloje.
- 34 Antra, dėl Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalies reikia pažymėti, kad šioje nuostatoje nustatyta, jog valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę dalyvauti nagrinėjant jų bylą teisme.
- 35 Šiuo klausimu reikia priminti, viena vertus, kad pagal Direktyvos 2016/343 2 straipsnį ši direktyva taikoma įtariamiesiems arba kaltinamiesiems fiziniams asmenims baudžiamajame procese. Ji taikoma visuose baudžiamojo proceso etapuose nuo to momento, kai asmuo įtariamasis arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką ar tariamą nusikalstamą veiką, iki tol, kol sprendimas, kuriuo galutinai nusprendžiama, ar tas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, tampa galutinis.
- 36 Kita vertus, iš Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 2 dalies, siejamos su jos 36 ir 41 konstatuojamosiomis dalimis, matyti, kad kaltinamasis, remdamasis savo teise dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, turi turėti galimybę asmeniškai dalyvauti teismo posėdžiuose, vykstančiuose nagrinėjant jo bylą.
- 37 Kaip savo išvados 38 punkte iš esmės pažymėjo generalinis advokatas, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia dėl teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme turinio ir įgyvendinimo būdų. Iš tiesų tai, kad priimant sprendimą dėl kaltinamojo kaltės ar nekaltumo atsižvelgiama į kaltinimo liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo etape šiam kaltinamajam ir jo gynėjui nedalyvaujant, nesuteikiant jiems galimybės jo apklausti arba prašyti, kad jis būtų apklaustas šio proceso teismo nagrinėjimo etape, neatima iš kaltinamojo galimybės asmeniškai dalyvauti teismo posėdžiuose, vykstančiuose nagrinėjant jo bylą. Vis dėlto tokiu atveju kaltinamojo vaidmuo apsiriboja pasyviu dalyvavimu skaitant šio liudytojo parodymus, išdėstytus apklausos, kurioje jis negalėjo dalyvauti baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo etape, protokole.
- 38 Šiomis aplinkybėmis pirmiausia reikia nustatyti, ar, be teisės asmeniškai dalyvauti byloje dėl kaltinamojo vykstančiuose teismo posėdžiuose, dėl Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės dalyvauti nagrinėjant bylą teisme šiam asmeniui taip pat suteikiama teisė apklausti kaltinimo liudytojus arba prašyti, kad jie būtų apklausti baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape.
- 39 Šiuo klausimu reikia priminti, kad pagal Direktyvos 2016/343 47 konstatuojamąją dalį šia direktyva gerbiamos Chartijoje ir EŽTK pripažintos pagrindinės teisės ir principai, įskaitant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, nekaltumo prezumpciją ir teisę į gynybą.
- 40 Kaip matyti iš šios direktyvos 33 konstatuojamosios dalies, įtariamųjų arba kaltinamųjų teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme grindžiama EŽTK 6 straipsnyje įtvirtinta teise į teisingą bylos nagrinėjimą, kurią atitinka Chartijos 47 straipsnio antra ir trečia pastraipos ir 48 straipsnis. Todėl Teisingumo Teismas turi užtikrinti, kad jo pateiktu pastarųjų nuostatų aiškinimu būtų užtikrintas apsaugos lygis, kuris nepažeistų EŽTK 6 straipsnyje, kaip jį išaiškino Europos Žmogaus Teisių Teismas, garantuojamo apsaugos lygio (2022 m. rugsėjo 15 d. Sprendimo *DD (Pakartotinė liudytojo apklausa)*, C-347/21, EU:C:2022:692, 31 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).

- 41 Iš Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos matyti, kad kaltinamojo atvykimas yra labai svarbus tam, kad būtų užtikrintas teisingas ir tinkamas baudžiamosios bylos nagrinėjimas, o pareiga užtikrinti kaltinamajam teisę dalyvauti teismo posėdžių salėje yra vienas esminių EŽTK 6 straipsnio elementų (2006 m. spalio 18 d. EŽTT sprendimo *Hermi prieš Italiją*, CE:ECHR:2006:1018JUD001811402, 58 punktą).
- 42 Visų pirma Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad, atsižvelgiant į teisę į gynybą, užtikrinamą, be kita ko, EŽTK 6 straipsnio 3 dalies d punkte, kaltinamojo teisė dalyvauti teismo posėdyje reiškia šio asmens teisę veiksmingai dalyvauti savo paties procese (šiuo klausimu žr. 2006 m. spalio 5 d. EŽTT sprendimo *Marcello Viola prieš Italiją*, EC:ECHR:2006:1005JUD004510604, 52 ir 53 punktus ir 2011 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę*, EC:ECHR:2011:1215JUD002676605, 142 punktą); tokio asmens teisė apklausti liudytojus pačiam arba prašyti, kad jie būtų apklausti, nurodyta šioje nuostatoje, yra specifinis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, užtikrinamos pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį, aspektas (šiuo klausimu žr. 2013 m. vasario 19 d. EŽTT sprendimo *Gani prieš Ispaniją*, EC:ECHR:2013:0219JUD006180008, 36 punktą).
- 43 Be to, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad galimybė kaltinamajam susitikti su liudytojais dalyvaujant teisėjui, kuris galiausiai turi priimti sprendimą dėl šio asmens kaltės ar nekaltumo, yra vienas iš svarbių teisingo baudžiamąjo proceso elementų, o liudytojo patikimumo vertinimas yra sudėtinga užduotis, kurios paprastai negalima atlikti vien perskaičius parodymų turinį, t. y. apklausų protokolus (šiuo klausimu žr. 2019 m. liepos 29 d. Sprendimo *Gambino ir Hyka*, C-38/18, EU:C:2019:628, 42 ir 43 punktus).
- 44 Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme turi būti užtikrinta taip, kad ja būtų galima naudotis per baudžiamąjo proceso teismo nagrinėjimo etapą laikantis teisingo bylos nagrinėjimo reikalavimų atitinkančių sąlygų. Taigi šia teise siekiama ne tik užtikrinti, kad kaltinamasis dalyvautų teismo posėdžiuose, vykstančiuose dėl jo nagrinėjamoje byloje, bet ir reikalaujama, kad šis asmuo turėtų galimybę veiksmingai joje dalyvauti ir šiuo tikslu pasinaudoti teise į gynybą, įskaitant teisę apklausti kaltinimo liudytojus arba prašyti, kad jie būtų apklausti, per šį teismo nagrinėjimo etapą.
- 45 Iš tiesų, kaip savo išvados 43 punkte iš esmės pažymėjo generalinis advokatas, dėl griežtesnio Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalies aiškinimo, t. y. kad teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme užtikrinama, jei kaltinamasis gali asmeniškai dalyvauti jam iškeltoje byloje vykstančiuose teismo posėdžiuose, pagrindinė teisė į teisingą bylos nagrinėjimą netektų savo esmės.
- 46 Šiomis aplinkybėmis, antra, reikia nustatyti, ar pagal Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalį, siejamą su Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa ir 48 straipsnio 2 dalimi, baudžiamųjų bylų teismui draudžiama taikyti nacionalinės teisės aktus, pagal kuriuos tuo atveju, kai liudytojas dėl objektyvių priežasčių neturi galimybės dalyvauti baudžiamąjo proceso teismo nagrinėjimo etape, šis teismas gali perskaityti šio liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo etape, kad galėtų priimti sprendimą dėl kaltinamojo kaltės ar nekaltumo, net jei tuo metu, kai vyko šio liudytojo apklausa, tam asmeniui nebuvo pareikšti kaltinimai ir nei jis, nei jo advokatas negalėjo dalyvauti šioje apklausoje.
- 47 Tokių nacionalinės teisės aktų taikymas gali pažeisti teisę dalyvauti nagrinėjant bylą, kaip ji apibrėžta šio sprendimo 44 punkte.

- 48 Taigi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, remdamasis Teisingumo Teismo pateiktu išaiškinimu, turi įvertinti, ar pagrindinėje byloje nagrinėjamų nacionalinės teisės aktų taikymas suderinamas su minėtomis Sąjungos teisės nuostatomis.
- 49 Reikia priminti, kad pagal SESV 267 straipsnį Teisingumo Teismas turi įgaliojimus ne taikyti Sąjungos teisės nuostatas konkrečiam atvejui, o tik priimti sprendimą dėl Sutarčių ir Sąjungos institucijų priimtų teisės aktų aiškinimo. Pagal suformuotą jurisprudenciją Teisingumo Teismas, remdamasis šiame straipsnyje įtvirtintu teismų bendradarbiavimu ir atsižvelgdamas į bylos medžiagą, gali nacionaliniam teismui pateikti Sąjungos teisės išaiškinimo gaires, kurios jam galėtų būti naudingos vertinant vienos ar kitos šios teisės nuostatos poveikį (2021 m. kovo 2 d. Sprendimo *A. B. ir kt. (Aukščiausiojo teismo teisėjų skyrimas – Skundas)*, C-824/18, EU:C:2021:153, 96 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 50 Šiuo klausimu reikia priminti, jog pagal Chartijos 52 straipsnio 1 dalį pripažįstama, kad ja suteikiamoms teisėms gali būti taikomi apribojimai, jeigu jie numatyti įstatymo, nekeičia minėtų teisių esmės ir jei, remiantis proporcingumo principu, yra būtini ir tikrai atitinka Sąjungos pripažintus bendruosius interesus arba reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti.
- 51 Pirma, kiek tai susiję su reikalavimu, kad bet koks pagrindinių teisių įgyvendinimo apribojimas turi būti numatytas įstatyme, pažymėtina, kad jis reiškia, jog galimybė atsižvelgti į posėdyje nedalyvaujančių liudytojų parodymus turi būti numatyta atitinkamuose nacionalinės teisės aktuose. Atsižvelgiant į šiuo klausimu atliktiną nacionalinio teismo vertinimą, atrodo, kad pagrindinėje byloje taip ir yra.
- 52 Antra, kalbant apie kaltinamojo pagrindinių teisių turinio paisymą, reikia konstatuoti, kad šio esminio turinio paisoma, jeigu į posėdyje nedalyvaujančių liudytojų parodymus galima atsižvelgti tik tam tikromis ribotomis aplinkybėmis dėl teisėtų priešasčių ir paisant viso baudžiamojo proceso teisingumo.
- 53 Šiuo klausimu svarbu pažymėti, kad toks vertinimas atitinka atitinkamą Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, iš kurios matyti, kad liudytojų parodymų, duotų baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo etape, naudojimas kaip įrodymų savaime nėra nesuderinamas su 6 straipsnio 1 dalimi ir 3 dalies d punktu, atsižvelgiant į pagarbą teisei į gynybą, pagal kurią paprastai reikalaujama, kad kaltinamajam būtų suteikta tinkama ir pakankama galimybė ginčyti kaltinimo liudytojų parodymus ir užduoti jiems klausimus per apklausą arba vėlesniame etape (šiuo klausimu žr. 2015 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Schatschaschwili prieš Vokietiją*, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, 105 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 54 Trečia, kalbant apie proporcingumo principo paisymą, pažymėtina, kad pagal šį principą reikalaujama, kad bet kokie apribojimai, kurie Sąjungos teisės aktuose gali būti nustatyti Chartijoje įtvirtintoms teisėms ir laisvėms, neviršytų to, kas yra tinkama ir būtina teisėtiems tikslams pasiekti arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti, suprantant, kad tais atvejais, kai galima rinktis iš kelių tinkamų priemonių, turėtų būti taikoma mažiausiai ribojanti (šiuo klausimu žr. 2022 m. gruodžio 8 d. Sprendimo *Orde van Vlaamse Balies ir kt.*, C-694/20, 41 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 55 Siekdamas patikrinti, ar paisoma šio principo, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi nustatyti, ar liudytojas neatvyko dėl svarbios priežasties ir ar, jei liudytojo parodymai galėtų būti vienintelis arba lemiamas galimo nuosprendžio dėl kaltinamojo pagrindas, yra veiksniai, visų pirma griežtų procesinių garantijų, pakankamų atsverti sunkumus, kurie šiam

asmeniui ir jo gynėjui kyla dėl atsižvelgimo į šiuos parodymus, ir užtikrinti viso baudžiamojo proceso teisingumą (šiuo klausimu žr. 2011 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Al-Khawaja ir Tahery v. Jungtinė Karalystė*, CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, 152 punktą; 2015 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Schatschaschwili prieš Vokietiją*, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, 107 punktą; taip pat 2018 m. birželio 7 d. EŽTT sprendimo *Dimitrov ir Momin prieš Bulgariją*, CE:ECHR:2018:0607JUD003513208, 52 punktą).

- 56 Šiuo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas visų pirma turi patikrinti, ar kaltinimo liudytojo nebuvimas teismo nagrinėjimo etape pateisinamas svarbia priežastimi, pavyzdžiui, mirtimi, sveikatos būkle, baime liudyti ar negalėjimu nustatyti jo buvimo vietas; pastaruoju atveju šis teismas privalo dėti visas pastangas, kurių galima pagrįstai tikėtis, kad būtų užtikrintas liudytojo atvykimas į teismą (šiuo klausimu žr. 2015 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Schatschaschwili prieš Vokietiją*, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, 119–121 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją).
- 57 Be to, reikia konstatuoti, kad liudytojo, nedalyvaujančio baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape, parodymai, kai įrodymais jie pripažįstami šiame etape, nors buvo surinkti prieš tai, pripažintini vieninteliu kaltinamojo apkaltinamojo nuosprendžio pagrindu, jei šie parodymai buvo vienintelis jo kaltę pagrindžiantis įrodymas. Šis pagrindas turėtų būti laikomas lemiamu tuo atveju, jei minėti parodymai būtų toks svarbus įrodymas, kad galėtų lemti sprendimą byloje, turint omenyje, kad jei teismo posėdyje nedalyvaujančio liudytojo parodymus gali patvirtinti kiti įrodymai, tų parodymų lemiamos reikšmės vertinimas priklauso nuo tų kitų įrodymų įrodomosios galios, – kuo didesnė kitų įrodymų įrodomoji galia, tuo mažiau tikėtina, kad posėdyje nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus laikomi lemiamais (šiuo klausimu žr. 2015 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Schatschaschwili prieš Vokietiją*, EC:ECHR:2015:1215JUD000915410, 123 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 58 Galiausiai, kalbant apie atsveriančių veiksnių buvimą, tokie veiksniai turi leisti teisingai ir tinkamai įvertinti nepatikrintų parodymų patikimumą ir visų pirma yra susiję su tuo, kaip nuosprendį priimančias teismas vertina nepatikrintus teismo posėdyje nedalyvaujančio liudytojo parodymus, juos patvirtinančių įrodymų pateikimą baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape ir jų įrodomąją vertę, taip pat procesines priemones, kurių buvo imtasi siekiant atsverti tai, kad liudytojas negalėjo būti tiesiogiai apklaustas baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape (šiuo klausimu žr. 2015 m. gruodžio 15 d. EŽTT sprendimo *Schatschaschwili prieš Vokietiją*, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, 125–131 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją ir 2018 m. birželio 7 d. EŽTT sprendimo *Dimitrov ir Momin prieš Bulgariją*, CE:ECHR:2018:0607JUD003513208, 53 punktą). Kalbant apie pastarąjį atvejį, procesinė garantija, galinti atsverti gynybai kylančius sunkumus dėl liudytojo nedalyvavimo baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape, gali būti galimybė šiam asmeniui arba jo gynėjui apklausti liudytoją ikiteisminio tyrimo etape (šiuo klausimu žr. 2022 m. vasario 10 d. EŽTT sprendimo *Al Alo prieš Slovakiją*, EC:ECHR:2022:0210JUD003208419, 56 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 59 Nagrinėjamu atveju, pirma, reikia priminti, kad negalėjimas nustatyti liudytojo buvimo vietas, siekiant jį apklausti baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape, iš principo yra rimta priežastis, kaip tai suprantama pagal šio sprendimo 56 punkte primintą jurisprudenciją, be kita ko, kai šis liudytojas nebegyvena atitinkamos valstybės narės teritorijoje ir mėginimai nustatyti jo buvimo vietą, be kita ko, per Interpolą, buvo nesėkmingi.

- 60 Antra, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar nuteisus aptariamus kaltinamuosius jo sprendimas galėtų būti išimtinai arba iš esmės pagrįstas, kaip tai suprantama pagal šio sprendimo 57 punkte primintą jurisprudenciją, atitinkamų liudytojų per ikiteisminį tyrimą duotais parodymais.
- 61 Trečia, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi nustatyti, ar šiuo atveju yra pakankamai kompensuojančių veiksnių, atsveriančių sunkumus, kurių patyrė kaltinamieji ir jų gynėjai dėl galimo atsižvelgimo į atitinkamų liudytojų ikiteisminio tyrimo etape duotus parodymus, kaip tai suprantama pagal šio sprendimo 58 punkte primintą jurisprudenciją, visų pirma galimybę aptariamiems kaltinamiesiems ir jų gynėjams apklausti atitinkamus liudytojus per ikiteisminį tyrimą ir galimybės apskusti bet kokią sprendimą neleisti apklausti liudytojų buvimą.
- 62 Atsižvelgiant į visa tai, kas išdėstyta, į pateiktą klausimą reikia atsakyti: Direktyvos 2016/343 8 straipsnio 1 dalis, siejama su Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa ir 48 straipsnio 2 dalimi, turi būti aiškinama taip, kad pagal ją draudžiama taikyti nacionalinės teisės aktus, pagal kuriuos nacionalinis teismas, kai nėra galimybės apklausti kaltinimo liudytojo baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape, savo sprendimą dėl kaltinamojo kaltės ar nekaltumo gali grįsti šio liudytojo parodymais, gautais per apklausą teisme ikiteisminio tyrimo etape, tačiau nedalyvaujant kaltinamajam ar jo gynėjui, išskyrus atvejus, kai yra rimta liudytojo nedalyvavimo baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape priežastis, šio liudytojo parodymai nėra vienintelis ar lemiamas pagrindas nuteisti kaltinamąjį ir yra pakankamai veiksnių, kompensuojančių sunkumus, kurie šiam asmeniui ir jo gynėjui kyla dėl atsižvelgimo į taip duotus parodymus.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

- 63 Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (trečioji kolegija) nusprendžia:

2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo 8 straipsnio 1 dalis, siejama su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio antra pastraipa ir 48 straipsnio 2 dalimi,

turi būti aiškinama taip:

pagal ją draudžiama taikyti nacionalinės teisės aktus, pagal kuriuos nacionalinis teismas, kai nėra galimybės apklausti kaltinimo liudytojo baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape, savo sprendimą dėl kaltinamojo kaltės ar nekaltumo gali grįsti šio liudytojo parodymais, gautais per apklausą teisme ikiteisminio tyrimo etape, tačiau nedalyvaujant kaltinamajam ar jo gynėjui, išskyrus atvejus, kai yra rimta liudytojo nedalyvavimo baudžiamojo proceso teismo nagrinėjimo etape priežastis, šio liudytojo parodymai nėra vienintelis ar lemiamas pagrindas nuteisti kaltinamąjį ir yra pakankamai veiksnių,

kompensuojančių sunkumus, kurie šiam asmeniui ir jo gynėjui kyla dėl atsižvelgimo į taip duotus parodymus.

Parašai.

ⁱ Puslapio antraštėje, išnašoje dėl proceso kalbos ir teisėjų kolegijos pristatyme kalbinio pobūdžio pataisymas padarytas paskelbus šį tekstą pirmą kartą.